

Sens dubte s'anava antiquant més i més: avui en aquesta acc. no sembla que es mantingui viu més que a l'extrem Nord, en el domini rossellonès, però allà no és cosa del parlar de la Plana, sinó dels llocs més reculats i més conservadors («era pas per *bulgè m'amparà* de propietats ---» sento dalt a les serres de Lar, 1960). I no obstant encara devia ser popular, en el S. XIX, en el parlar de la gent de mar barcelonina: «posan los travessos que han de calsar la barca: --- ja 'l que la governa tira un cap en terra, del que *se n'amparan* uns quants, posant-se de renglera: --- uns se fican a l'aygua ---», EmVilanova (O. C. II, 9).

Si bé, doncs, té raó Zaccaria a reconèixer com a hispanisme els mots napolitans *emparare* i *empara* «impedimento, sequestro» [1789 ---] i «denuncia al carceriere di ritenere in prigione», són certament manlleus del català, no pas del castellà, mentre que *amparo* «protezione, rifugio» [1648] pot ser més aviat del cast.; i en *amparare* «proteggere», que també troba a Nàpols, però així mateix a Milà i en escrits de molts punts d'Itàlia, hi contribuirien les dues llengües hispàniques.

En les altres accs. el mot ha restat més viu. La idea de 'protegit' es concreta a Bna. i cat. central en la tr. de 'adoptar, empendre el manteniment d'una persona desvalguda': «PAULA: Ja t'he contat mil vegades del modo que t'vam trovar / y sabs que t'vam *amparar*. / RITETA: Massa que ho sé ---», Pitarra (*Esquella Torr., Gatades*, 49); «la Toneta llavors era una nena --- tindria uns 5 anys, si fa no fa, y vejent-la sens' aca ni baraca, què havia de fer jo? La vaig *amparar*», Noller (*Papallona*, 8).

Que al capdavant no hi ha separació gaire fonda entre aquesta idea i la de 'entomar, copsar' (així junt amb *tomar* en cat. central, i junt amb *engospar* a Mall., BDLC VIII, 234), ens ho ensenya la cobla tradicional que he sentit recitar a la Serra de Mallorca referint-se a un fet ressonant i luctuós de què fou víctima un devot de l'escarit santuari vora S'Aucadena d'Alaró: «Mare de Déu des Castell: / no el sabéure *emparar* / an En Fonoí quan va caure / per avall dins S'Orenegar» (1963): la gent senzilla devia esperar que la Verge podia «copsar-lo», en certa manera amb el seu mantell protector, com quan amb traça i amb presses el pare, la dida o la llevadora llancen l'embolcall de l'infantó a la mare o a les comares des d'un tros lluny, i amatents el copsen; d'aquí una pilota, una bossa de diners etc.: però en el fons del fons hi hagué la idea de 'defensar' del cop. També s'arriba així a 'repenjar-se': *m'be d'emparar amb el bastó* clama el vell a qui les cames ja trontollen (i així he sentit en l'aragonès de Bielsa com un home més fort *se amparaba* amb aqueixa ajuda pujant entre roques, 1966).

DERIV.: *Emparador*: «La Maj. Vra. lo trobarà lo més sollicit home del món: amador e guardador del bé públic, *emparador* dels *desamparats*, ajudador dels malalts», JoMartorell (Ag. II, 170); observem que l'alternança *em/am-* fou també cosa del val., no sols dels parlars or., tot i que només en aquests hi havia completa i fonemàtica neutralització. Dels postver-

bals abstractes *emparament*, *emparança* [1183] i sobretot *empara* (cinc o sis, des de 1326) aplega molts testimonis l'InuLC en escr. ross. dels Ss. XIV i XIII. En cast. s'aferma i generalitza *amparo*, que també ha tingut en cat. un ús considerable (cf. supra aqueix castellanisme a Itàlia), però amb caràcter poc castís i terminació en -o (*amparo* només el veig en cat. des del pseudo-Boades de fi S. XVII), i la variant *empar* en cat. central és artificial (mera correcció purista en un mot poc arrelat), si bé en val. sembla tenir més extensió i no sé si més espontaneïtat.⁷

Altament *empara* ha tingut després bastantes aplicacions antigues i sovint de nivell popularíssim, que ens fan palpable el caràcter robustament popular del mot (no pas tècnic-jurídic): un cavaller de llengüatge cat., si bé occitanoide, es *vana* d'una *empara* (a Lleida, doc. de 1200-1210: BABL VII, 167, 168); és encara 'embarg, confiscació' en escrs. del CpTarr., segles XVII-XVIII («un batlle ordena una *empara* a instància del creditor contra un deutor», doc. del S. XVII, id., amb grafia *ampara* en un de 1708, DRequesens, *Secuita*, 43, 46); 'trastallador o comporteta més o menys improvisada', mall.: «¿Heu vist quan en una síquia / al aigua es posa una *ampara*, / que después, quan l'hi amollan / corre més atropellada?», GROCA Seguí, *Piramo i Tisbe*, c. 1790 (JMBover, *BiEscrBal*. II, 276.24.2). I a la Vall d'Aran *empára* és un suport del timó que travessa verticalment l'espigó o perxa («zugbalken») de la carreta (veg. Krüger, BDC XXXII, 236).

Desemparar 'abandonar': «levat D. Gómez e D. Miguel de Rada e D. Açnar Pardo, e alguns de sa meynade, que-y moriren, que-ls altres lo *desempararen* en la batayla e se'n fugiren», «aquels qui eren ab D. Pelegrí --- per la gran multitud que veeren venir d'aquels de dins, *desempararen-los*», Jaume I (*Cròn.*, 16, 27); «d'aquels que falen cant són logatz --- negú hom qui sia logat ab altre en alcuna fasena no gaus *desempara* <r> ni falir ni ---», 1292 (RLR IV, 512); «*desemparà*», *VidesR*, 56r2, traduïnt «discessit» (142.27); J. Marc (*DRims*, 520); Turmeda (*Div. Mall.*, NCL, 136); veg. supra (a *emparador*), JoMartorell; «Àmic tornà lebrós, e sa muller e los beritans gitaren-lo de la terra; e ell, axí com a *desemparat* anà-sse'n a casa de Melis son companyó ---», *Amic e Melis*, princ. S. XV (*Recull d'eximplis*); «Gloriosa, dels Àngels, / Verge, no-m *desempars* / si yo me n'anava los perdons a guanyar», MilàF (*Romillo*., 30, i O. C. VI, 185), que Milà abans i després de veure un facsímil, vacillà entre datar de princ. S. XV i XIV o àdhuc XIII.

«Lo convent de --- terciàries de St. Francesc, adnexo a est les quadres u habitacions de minyones ximpls y *desamparades* de pare y mare, les que treballan al torn y altres usos», B. de Maldà (*Exc.*, p. 39), i aquest també amb el sentit simplement de 'deixar, anar-se'n': «a 2/4 de 3 de la tarda han *desemparat* la taula», id. (*Coll. B. V.*, 99) —pobra taula!— *Desempar*; *desemparació*; *desemparament*; *desemparança*.

Mamparar: per a la història i origen d'aquest derivat, que en val. ha vingut a coincidir amb *amparar*